

DOI: 10.18427/iri-2018-0026

Testvérek elhelyezése a gyermekvédelmi rendszerben: Jogszabály és gyakorlat

Bálint Anita¹, Hódi Ágnes², Gál Anikó²

¹SZTE JGYPK TÓKI Szociálpedagógia Szak, ²SZTE JGYPK TÓKI Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Tanszék, Szeged

anita.drszp@gmail.com, agnes.hodi@edu.u-szeged.hu, ganiko@jgypk.szte.hu

Állami gyermekvédelemről Magyarországon már 116 éve beszélünk. Az első jelentős gyermekvédelmi törvényt a Széll Kálmán-féle 1901. évi törvény jelentette, mely lefektette az állami gyermekvédelem alapjait, valamint szabályozta az állam első gyermekvédelmi intézkedéseit. A VIII. és XXI. törvénycikkek deklarálták, hogy a hét éven aluli elhagyatott gyermekeket gondozásban és nevelésben kell részesíteni, azonban a testvérek együttes elhelyezéséről ez a törvény még nem rendelkezett. Az azóta eltelt több mint száz évben a gyermekvédelem intézményrendszere számos átalakuláson ment keresztül,¹ mely jelentős hatást gyakorolt a szakma fejlődésére (Kertész, 2009; KSH, 2012; Révész, 2012). Ezen változások következtében, a hatályos a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásáról szóló 1997. évi XXXI. törvény értelmében, a szakellátásba került testvérek együttes elhelyezése elengedhetetlen feltételként jelenik meg a gyermekvédelemben. A testvérek elhelyezésének gyakorlatára vonatkozó, az elmúlt évtizedben végzett vizsgálatok adatai azt mutatják, hogy a testvérek elhelyezése nem maradéktalanul a jogszabályok által előírtak alapján valósult meg, azonban nem állnak rendelkezésünkre információk arról, hogy a szakellátásba került testvérek elhelyezése aktuálisan hogyan alakul. Jelen tanulmányunk középpontjában a gyermekvédelmi szakellátásba vett testvérek elhelyezésének 2016 és 2017 közötti gyakorlatának vizsgálata áll, valamint azon tényezők feltárása, amelyek akadályozzák a hatályos jogszabály által előírt együttes elhelyezést.

Az 1997. évi XXXI. gyermekvédelmi törvény előírásai

Az 1997. évi XXXI. törvény képezi a magyar gyermekvédelem alapját. Általános alaprendeltetésében célként tűzte ki a gyermekek mindennekfelett álló érdekeinek és jogainak érvényesülését. Mindemellett: „az államnak, a helyi önkormányzatoknak és a gyermekek védelmét ellátó természetes és jogi személyeknek, továbbá jogi

¹ Ezen változások közé tartoztak például az 1925-ös évek utáni társadalmi egyletek és szervezetek alakultak a gyermekek védelméért, 1945 után megszületett az intézményes gyámság fogalma, ezen felül az állami gondozást kiterjesztették 18 éves korig. Majd az 1980-as években kezdődtek meg azok az átalakulások, mely alapjául szolgált a mai gyermekvédelmi rendszernek, mint például a családgondozás és a prevenció fogalmának bevezetése és gyakorlata (Rácskay, 2017).

személyiséggel nem rendelkező más szervezeteknek”², gondoskodniuk kell a szülők pótlásáról, valamint az ellátásból kikerült fiatal felnőttek társadalomba történő integrálásáról.

A magyar gyermekvédelem rendszere két ellátási formából tevődik össze: gyermekjóléti alapellátás illetve gyermekvédelmi szakellátás. Az alap-, illetve szakosított ellátások a gyermekek védelméről: „pénzbeli, természetbeni és személyes gondoskodás nyújtásának formájában”³ biztosítsa. A gyermekjóléti alapellátási forma misszióként azt a célt tűzte ki, hogy elősegítse a családban történő neveltetést, a kialakult veszélyeztetettség prevencióját és megszüntetését. Az alapellátás keretébe tartozik a gyermekjóléti szolgáltatás, a gyermekek napközbeni ellátása, valamint a gyermekek átmeneti gondozása (Molnár, Révész & Szikulai, 2011). A gyermekvédelmi szakellátás is rendelkezik missziós feladattal, mégpedig, hogy biztosítsa a jogok érvényesülése érdekében nyújtotta védelmet, gondozást, megszüntesse a gyermekek fejlődését akadályozó tényezőket, és biztosítsa számukra a helyettesítő otthont nyújtó ellátást. Ezen ellátási formák közé tartozik a nevelőszülői ellátás, utógondozói ellátás, valamint a területi gyermekvédelmi szakszolgálat szolgáltatásai (Molnár, Révész & Szikulai, 2011). A gyermekvédelmi jelzőrendszerek nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az ellátási formák normál működésében. A gyermekvédelmi törvény alapján a jelzőrendszer tagjai közé tartoznak többek között a védőnői szolgálatok, a házi orvosok, a házi gyermekorvosok, a köznevelési intézmények, a rendőrségek, az ügyészségek, a bíróságok, a pártfogó felügyelői szolgálatok⁴. Alaptevékenységük középpontjában, a családban való neveltetés, a veszélyeztetettség megelőzése és megszüntetése áll. Amennyiben a család nem tudja biztosítani a gyermekek alapvető szükségleteinek kielégítését, megtörténik a családból való kiemelés. Ez a folyamat elsőként csak ideiglenes jelleggel bír, azonban, ha a veszélyeztetettség egy bizonyos idő elteltével sem szűnik meg, a kiemelés állandónak minősül, és ilyen esetekben lép funkcióba a nevelőszülői hálózat. A nevelőszülői rendszer olyan szolgáltatásként van jelen a gyermekvédelemben, melynek célja, hogy biztosítsa a családjukból kiemelt gyermekek otthonának helyettesítését, valamint teljes körű ellátását. A nevelőszülők hálózati rendszere, különösen nagy hangsúlyt fektet a fiatal felnőttek önálló életvezetésének és a társadalmi beilleszkedésének elősegítésére, valamint a hozzátartozók kapcsolattartásának ápolására (Kothencz et al., 2009).

Alkotmányos jog, illetve érintett jogszabályok

Tanulmányunk a gyermekvédelmi szakellátásban lévő testvérekre fókuszál. A következőkben felsoroljuk azok témánk szempontjából fontos jogszabályokat, melyek deklarálják a gyermekek jogainak érvényesülését, valamint a családjukkal való kapcsolattartást, beleértve a testvérek elhelyezését és kapcsolattartását.

- „A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges”⁵.
- „Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy törvénysértő beavatkozás nélkül tiszteletben tartják a gyermeknek saját

² 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 1. § (1).

³ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 14. § (2).

⁴ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 17. § (1).

⁵ 1949. évi XX. törvény A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA 67. § (1).

személyazonossága - ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolatai - megtartásához fűződő, a törvényben elismert jogát”⁶.

- „A gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el (...)”⁷.
- „Ha törvény másként nem rendelkezik, a gyermeknek a szülő felügyeleti joga megszűnése esetén is joga van származása, vér szerinti családja megismeréséhez és - a vér szerinti család beleegyezése mellett - a kapcsolattartáshoz”⁸.
- „A nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan (...) gondozási helyének megváltoztatását, gyermekével vagy testvéreivel való együttes elhelyezését kezdeményezze”⁹.

A testvérkapcsolat jelentősége

A testvérek kapcsolata kiemelkedő fontossággal bír, hiszen az elsődleges szocializációs színtér nem merül ki a család legszűkebben vett tagjaiban, az anyában és az apában, hanem ezeken túlmenően fontos szerepet játszanak a testvérek is. A testvérek, csakúgy, mint a szülők hatnak a személyiség fejlődésére és kialakulására. A testvérek identitás képzőknek is tekinthetők, mivel kialakítják az énhatárokat, melyek nélkül sérülhet a személyiség, valamint az érvényesülés is nehezebben valósulhat meg. A testvér jelenléte kialakíthatja az együttműködési tudat fontosságát, emiatt a váratlan élethelyzetekben, előnyökre tehetnek szert azok, akik testvérükkel egy gondozási helyen élnek (Adler, 1997; 1998). Egy ilyen váratlan élethelyzet lehet például a szakellátásba kerülés állapota. Ha a gyermek testvéreivel/testvéreivel egy gondozási helyre kerül, valószínűsíthetőbb, hogy könnyebben átsegíthetik egymást a kialakult helyzeten.

Vizsgálatunk kiindulópontjai

Kutatásunk alapját képezi, az elmúlt évtized első és második felében végzett vizsgálat képezte: (1) *Kulcsár* (2003) a különböző gondozási helyen nevelkedő testvérek kapcsolattartásának tendenciáira vonatkozó vizsgálata, (2) valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosa által elrendelt (AJB 3005/2010. számú ügy) a gyermekvédelmi gondozásban nevelkedő testvérek kapcsolattartásának gyakorlati megvalósulásáról szóló vizsgálat.

Az elmúlt évtized első felében a *Kulcsár* (2003) által végzett kutatás a Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál arra keresett választ, hogy hogyan alakul a testvérek elhelyezése és kapcsolattartása. A 2003. évi nyilvántartásban lévő adatok alapján megállapította, hogy a szakellátottak száma 2223 gyermek, ebből 2057 átmeneti nevelt és 166 tartós nevelt. Testvérkapcsolat szempontjából azt vizsgálta, hogy azon szakellátottak közül, akik nevelőszülőknél vagy otthonban

⁶ 1991. évi LXIV. törvény 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 8. cikk (1).

⁷ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 7. § (1).

⁸ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 7. § (4).

⁹ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 9. § (1)(b).

nevelkedtek hány főnek van szintén kiskorú szakellátott testvére. További hangsúlyos elemzési szempont volt az elhelyezés kérdésköre, azaz, hogy a szakellátásban regisztrált testvérek együtt, vagy külön kerültek elhelyezésre. Vizsgálatában a következő eredményeket kapta: 951 (az összes szakellátott gyermek 43%-a) olyan szakellátott volt, akiknek testvérei is szakellátottak. Ezek közül 256 olyan gyermek volt szakellátási gondozásban, akit testvéreivel nem egy gondozási helyen helyeztek el. Kulcsár (2003) a külön elhelyezés okaiként a következő tényezőket azonosította: „*az intézményi férőhelyek hiánya, a gyermekek életkora, földrajzi eltérések a testvérek életkorából adódóan, testi vagy értelmi fogyatékoság, intézmények 'tehermentesítése' (patronálási rendszer, gondozónő, egyéb külső kapcsolat kiépítése), 'bújtatott' örökbefogadás (nevelőszülő) egy informális intézményrendszer jóváhagyása, a vérszerinti kapcsolatok leépítésével járó szabálytalan kihelyezés, speciális nevelés iránti igény egyik testvérnél, deviancia, szökések*” (Kulcsár, 2003:5).

A témánk szempontjából másik releváns vizsgálat a Nevelőotthonok Nemzetközi Szövetségének Magyarországi Egyesülete által tett jelzés alapján indult el. A szervezet arra hívta fel a figyelmet, hogy probléma merült fel a gyerekvédelmi gondozásban élő gyermekek testvéreivel való együttes elhelyezése és kapcsolattartása tekintetében. Visszásság gyanúja miatt teljes körű ombudsmani vizsgálat indult az ország valamennyi gyerekvédelmi szakszolgálatánál 2007-ben és 2008-ban, azzal a céllal, hogy feltárja a testvérek elhelyezésének gyakorlatát, valamint az együttes elhelyezés akadályainak hátterét. Ennek érdekében az ombudsman tájékoztatást kért témánkkal egybevágó kérdésekről is, melyek a következők voltak: „A vizsgált időszakban az illetékességi területen, összesen hány esetben került sor testvérek együttes nevelésbe vételére?” (Szabó, 2010:2). „Leggyakrabban mik voltak a testvérek különböző gondozási helyen történő elhelyezésének indokai?” (Szabó, 2010:3). A feldolgozott 2007 és 2008-as adatok azt mutatták, hogy a testvérek nem együttes elhelyezése és kapcsolattartása a nevelésbe vett testvérek 18-21%-nál nem megoldható. Ennek okai a következők voltak: „eltérő nevelési szükséglet, a férőhelyszámok korlátozottsága, de előfordult olyan eset is, amikor a testvérek rossz hatással voltak egymásra, emiatt volt indokolt a külön történő elhelyezés. Regisztráltak továbbá olyan esetet is, amikor a gyermek maga kérte a külön helyezését” (Szabó, 2010:2). Az eredményekből levonható az a következtetés, hogy állandó gyerekvédelmi problémaként jelentkeznek a testvérek együttes elhelyezései, illetve kapcsolattartásainak tendenciái (Szabó, 2010).

Kutatási célok

Kutatásunk egy megyei területi gyerekvédelmi szakszolgálat testvér-elhelyezés gyakorlatának (együtt vagy külön történő elhelyezés) vizsgálatát tűzte ki célul a 2016-ban és 2017-ben nyilvántartott szakellátott gyermekek körében. Kutatásunk további céljaként a 12 éven aluli testvérek szakellátási intézményrendszerekben (nevelőszülői hálózatban, lakásotthonokban vagy gyermekotthonban) történő elhelyezésének vizsgálata szerepelt, a hatályos jogszabályok tükrében. A veszélyeztetettség, illetve a családból való kiemelés megelőzésében meghatározó szerepet játszanak a jelzőrendszer tagjai, emiatt fontosnak tartottuk azt is megvizsgálni, hogy a testvérek esetében hogyan működik a jelzőrendszer, illetve hány esetben, mely tagok részéről érkezett jelzés. További cél volt azon tényezők vizsgálata, amelyek okán a testvérek szakellátásba kerültek.

Eredmények

A két évet felölelő határozatok¹⁰ elemzésének eredményei szerint az általunk vizsgált gyermekvédelmi szakellátási rendszerben 191 gyermek található. Közülük 175 gyermek kiskorú, 16 nagykorú státusszal rendelkezik. A 191 gyermek közül 63-nak van kiskorú testvére. A testvérek szülőanya alapján vannak rögzítve a rendszerben. A felsorolt határozatok alapján kiderült, hogy az ideiglenes elhelyezésben¹¹ lévő gyermekek száma összesen 70 (ez az összellátott gyermek 36,65%-a), a nevelésbe vett¹² gyermekek száma pedig 121 (az összellátott gyermekek 63,35%-a). Testvérek összesen 63-an vannak (ez az összellátottak 33%-át teszik ki), ezek közül 21 testvér (a testvér populáció 34,92%-a) ideiglenes elhelyezésben, 41 (testvér populáció 65,08%-a) pedig nevelésbe vett státuszban. A 63 testvér közül, 10 került külön gondozási helyre (ez az összellátott gyermekek 5,23%-a) ezek közül 6 gyermek nevelőszülői hálózatba, 4 pedig otthonba, így a nem együttes elhelyezés aránya a testvérek körében 15,87 %-ra tehető.

A dokumentumelemzés során azt is megvizsgáltuk, hogy a testvérpárok külön történő elhelyezése mögött milyen tényezők állnak. A külön történő elhelyezés indokaként a következő okokat tártuk fel:

- a gyermekvédelmi rendszer nevelőszülői hálózatának férőhely hiánya miatt fellépő külön elhelyezések (a nevelőszülő hálózat kapacitása a nagyobb létszámú testvérek elhelyezésének esetében nem megoldható, valamint a speciális igényből fakadóan, a nevelőszülő nem tudja vállalni a sajátos nevelési igényű gyermek gondozását)
- a gyermekek magatartásából adódó külön elhelyezés (a családból való kiemelés során fellépő trauma feldolgozatlanóságából fakadó magatartási zavar kezelése nem minden esetben sikeres a nevelőszülők körében, emiatt kérvényezték a gyermekek gondozási helyének megváltoztatását)
- a gyermekek eltérő életkora (az idősebb kamasz testvérek, illetve a kisgyermekek).

A gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjainak jelzései alapján, eredményül azt kaptuk, hogy a testvérek esetében 9 személynél (ez a szakellátásban lévő összes testvér 14,3%-a) volt rögzítve a határozatok alapján jelzés a jelzőrendszeri tagok részéről. A fennmaradó 54 esetben nem került sor a jelzések rögzítésére. A jelzések több területről érkeztek, többek között háziorvostól, védőnőtől, a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikától, valamint a gyermek iskolájából, illetve pedagógusától.

¹⁰Ide vonatkozóan az ideiglenes hatályú elhelyezési határozatok, ideiglenes hatályú elhelyezés felülvizsgálatának határozatai, gondozási hely megváltoztatásának határozatai, nevelésbe vétel határozatai, nevelésbe vétel felülvizsgálatának határozatai, valamint az egyéni elhelyezési tervek tartoznak.

¹¹1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 46.§ (1): „A gyermek átmeneti gondozása keretében ideiglenes jelleggel, állapotának megfelelő ellátást és éjszakai bentlakást (a továbbiakban: ideiglenes gondozást) kell biztosítani az olyan gyermek számára, aki lakóhelyéről önkényesen eltávozott, így ellátás és felügyelet nélkül maradt”.

¹²1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 55.§ (1): „A nevelőszülő - egyéni gondozási-nevelési terv alapján - a saját háztartásában nyújt teljes körű ellátást a nevelésbe vett gyermeknek”.

Tanulmányunkban azt is megvizsgáltuk, hogy az 1997. évi XXXI. törvény 7 §-nak (2) bekezdése által meghatározott rendelkezés, mely szerint a 12 éven aluli gyermekeket a nevelőszülői hálózatban kell elhelyezni, hogyan valósul meg a gyakorlatban. A kapott adatok, melyeket szintén a testvérekre fókuszálva vizsgáltunk, a törvénnyel összhangban vannak. A 12 éven aluli testvérek 93,7%-a nevelőszülőkhöz került elhelyezésre, a testvérek további 6,3%-alakásotthoni, gyermekotthoni elhelyezésben részesültek.

Elemeztük azon veszélyeztető tényezőket is, melyek okán a 63 testvér családból való kiemelés indokoltá vált: az esetek 51,0%-nál a gyermekek környezetük közvetlen káros behatása alatt álltak (például lakhatatlan lakáskörülmények, elhanyagolás, bántalmazás), 37,2%-nál jelentkeztek a gyermek és a szülő részéről olyan magatartási problémák, melyek szintén alkalmatlanná tették a családban való gondozást. Emellett az esetek 11,8%-nál álltak fent olyan testi és pszichés rendellenességek is, amelyek miatt szintén nem valósulhatott meg a családban történő nevelkedés.

Összegzés

Eredményeink alapján megállapíthatjuk, hogy a testvérek együttes elhelyezése a vizsgált illetékes szervnél az esetek túlnyomó többségében (84,13%) a törvénnyel összhangban valósult meg. A nem együttes elhelyezésre vonatkozó adataink (15,87%), megközelítőleg hasonló eredményeket mutattak Kulcsár (2003) kutatásával (12%), illetve az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentésének az AJB 3005/2010. számú ügyével kapcsolatban (18-21%). A nem együttes elhelyezés mögött húzóó tényezők azonban egyértelműen arra utalnak, hogy az intézményrendszerek expanziója nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megfelelő létszámú férőhelyet biztosítsanak a szakellátási rendszerbe került gyermekek számára. A gyermekvédelmi jelzőrendszer vonatkozásában adataink arra utalnak, hogy a rendszer aktív, de vizsgálatunk arra is rávilágít, hogy számos esetben (85,7%) nem került sor jelzések rögzítésére. Megjegyzendő, hogy a jelzések hiánya eredhet adminisztratív hiányosságokból, a határozatok kiadásakor fennálló információhiányból, de azt is jelezheti, hogy sok esetben nem működött a jelzőrendszer, így az adataink alapján nem tudunk pontos következtetést levonni a jelzőrendszer működéséről. Ennek vizsgálata további kutatást igényel, hiszen a jelzőrendszer hatékony működése alapvető fontosságú a gyermekek védelme érdekében. A 12 éven aluli szakellátásba került gyermekek elhelyezésének ügyében nem találtunk olyan ellentmondásos adatokat, melyek további vizsgálatot igényelnének. Azonban a szakellátásba való bekerülés okaiként azonosított tényezők további gazdasági és szociálpolitikai intézkedések szükségességére hívják fel a figyelmet. Az adatok tükrében úgy véljük, érdemes a vizsgálatot az ország összes intézményére 2008-ig visszamenően kiterjeszteni, és az eredmények alapján olyan javaslatokat megfogalmazni, melyek elősegítenék a családból kiemelt testvérek együttes elhelyezését. Feltárt eredményeink előreláthatólag segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a szakellátásba vett testvérek elhelyezését az illetékességi szervek a törvénnyel összhangban végezhessék, ezzel is hozzájárulva a gyermekek egészséges fejlődéséhez.

Irodalomjegyzék

1901. évi VIII. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről.]
1901. évi XXI. törvénycikk a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról.
1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya.
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.
- Adler, Alfred (1997) *Életünk jelentése*. Budapest: Kossuth.
- Adler, Alfred (1998) *Élet ismeret*. Budapest: Kossuth.
- Kertész Károly (2009). *A nevelés hatékonyabban érvényesül a lakásotthonokban*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. Letöltés: <http://ofi.hu/nevelés-hatekonyabban-ervenyesul-lakasotthonokban> [2017.12.18].
- Kothencz, Kothenczné Osváth, Balog, Pál, & Balogh (2009). *Róluk... értük... II. Családból kiemelt gyermekek és fiatalok („állami gondoskodásban élők”) pedagógiai, pszichológiai, pszichoszociális és szociális munkaköri megközelíthetősége napjainkban. A KÁSZPEM (Kothencz- féle ÁGOTASzenzitív Pedagógikoterápiás) Módszer*. Szeged: ÁGOTA (Állami Gondoskodásban Élő és Veszélyeztetett Fiatalok Támogatásáért) Közhasznú Alapítvány.
- Kulcsár Mariann (2003). *A különböző gondozási helyen nevelkedő testvérek kapcsolattartásának tendenciái a szakellátásban*. Budapest: Fővárosi Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat. Letöltés: http://www.tegyesz.hu/file/Szakmai_informaciok/Kiadvanyok/Kulcs%C3%A1r%20Mariann%20A%20k%C3%BCI%C3%B6nb%C3%B6z%C5%91.pdf [2017.06.30].
- Molnár L., Révész M., & Szikulai I. (2011). *TÁMOP 5.4.1. Gyermekjóléti alap- és gyermekvédelmi szakellátás. „Szociális és gyermekvédelmi szabályzó rendszer kidolgozása” pillér*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. Letöltés: <http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/segedanyagok/GYAGYSZ.pdf> [2017.11.15].
- Rácskay Jenő (2017). *A gyermekvédelem hazai intézményrendszere: A gyermekek védelmét szolgáló ellátások és az azokat nyújtó intézmények Magyarországon*. Budapest: Jogi Fórum. Letöltés: <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/845> [2017.12.20].
- Révész Magda (2012). *A gyermekvédelmi alapellátás intézménytörténete Magyarországon 1. rész*. Budapest: Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet.
- Szabó Máté (2010). *Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az AJB 3005/2010. számú ügyben*. Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala.